

فقہ الحدیث: مباحث نقل بہ معنا

تألیف:

دکتر احمد پاکتچی

www.ketab.ir

انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)
تهران: بزرگراه شهید چمران،
پل مدیریت
تلفکس: ۸۸۳۷۰۱۴۲
صندوق پستی ۱۵۹-۱۴۶۵۵
E-mail: isu.press@yahoo.com
فروشگاه اینترنتی:
www.ketabesadiq.ir

دانشگاه امام صادق (ع)

فقه الحدیث: مباحث نقل به معنا ■ تألیف: دکتر احمد پاکتچی ■ ناشر: دانشگاه امام صادق (ع)
چاپ اول: ۱۳۹۴ ■ قیمت: ۲۷۵۰۰۰ ریال ■ شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه ■ چاپ و صحافی: زلال کوثر
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۴۱۲-۶

همه حقوق محفوظ و متعلق به ناشر است.

سرشناسه: پاکتچی، احمد، ۱۳۳۲ -
عنوان و نام پدیدآور: فقه الحدیث: مباحث نقل به معنا/ تألیف احمد پاکتچی.
مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری: ۶۱۲ ص.
فروستد انتشارات دانشگاه امام صادق (ع): ۶۲۷ مطالعات قرآن و حدیث: ۳۵.
شابک: ۲۷۵۰۰۰ ریال : ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۴۱۲-۶
موضوع: نقل حدیث به معنا
موضوع: حدیث - علم الدرایه
موضوع: نقل به معنا
شناسه افزوده: دانشگاه امام صادق (ع)
رده بندی کنگره: ۱۳۹۳ ۷ ۱۱۳/ BP
رده بندی دیویی: ۲۹۷/۱۷۱
شماره کتابشناسی ملی: ۳۷۴۴۰۱۶

فهرست اجمالی

سخن ناشر	۱۵
مقدمه	۱۷
بخش اول: مباحثه‌ی پیشین	۲۱
فصل ۱. تبیین مفاهیم	۲۳
فصل ۲. ویژگی‌های زبان حدیث و نقل به معنا	۳۳
فصل ۳. چالش تاریخی در نقل به معنا	۴۹
فصل ۴. تحقق نظریات در عمل	۱۲۹
بخش دوم: تبیین ترجمه‌ی ساختی نقل به معنا	۱۴۷
فصل ۵. نقل به معنا به مثابه ترجمه	۱۴۹
فصل ۶. نظریه و عمل نقل به معنا	۱۵۵
فصل ۷. ویژگی‌های زبان متون مقدس	۱۶۱
فصل ۸. سنت‌های معادل‌یابی و نقل حدیث	۱۶۹
بخش سوم: سائل هم‌ارزی در سطح واژه	۱۸۳
فصل ۹. هم‌ارزی و روابط صرفی	۱۸۷
فصل ۱۰. روابط معنایی بر پایه دامنه	۲۰۹
فصل ۱۱. روابط معنایی فراتر از دامنه	۲۷۹

فصل ۱۲. روابط نحوی در گشتار	۳۲۷
فصل ۱۳. روابط تحقیقی - کاربردی	۳۶۳
فصل ۱۴. روابط تاریخی	۳۹۹
بخش چهارم: مسائل هم ارزی در سطح علم	۴۱۹
فصل ۱۵. گشتارهای نحوی - شکلی	۴۲۳
فصل ۱۶. گشتارهای معنایی خاص	۴۵۵
فصل ۱۷. گشتارهای نشانه شناختی	۵۰۷
منابع و مأخذ	۵۳۱
نمایه	۵۷۷

فهرست تفصیلی

.....	سخن ناشر	۱۵
.....	مقدمه	۱۷
.....	بخش اول: مباحثه‌های پیشین	۲۱
.....	فصل ۱. تبیین مفاهیم	۲۳
.....	۱-۱. چیستی فقه‌الحديث	۲۳
.....	۲-۱. نقش لفظ در نقل حدیث	۲۶
.....	۳-۱. چیستی نقل به معنا	۳۰
.....	فصل ۲. ویژگی‌های زبان حدیث و نقل به معنا	۳۳
.....	۱-۲. گونه‌های عربی و زبان حدیث	۳۳
.....	۲-۲. تنوع گویش‌ها و زبان حدیث	۳۹
.....	۳-۲. مسائل خاص زبان حدیث در مقایسه با قرآن	۴۴
.....	فصل ۳. چالش تاریخی در نقل به معنا	۴۹
.....	۱-۳. چالش‌های عمومی دو سده نخستین	۴۹
.....	۱-۱-۳. قرائات تفسیری و نقل به معنا	۴۹
.....	۲-۱-۳. نسبت لحن و اعراب با نقل به معنا	۵۲
.....	۳-۱-۳. نقل با تردید در لفظ	۵۷
.....	۴-۱-۳. اخبار رب حامل فقه و رب مُبلغ	۶۴

- ۲-۳. نقل به معنا در دوره صحابه و تابعین..... ۶۶
- ۱-۲-۳. مواضع در دوره صحابه..... ۶۶
- ۲-۲-۳. مواضع در دوره تابعین..... ۷۲
- ۱-۲-۲-۳. حوزه بصره..... ۷۲
- ۲-۲-۲-۳. حوزه کوفه..... ۷۵
- ۳-۲-۲-۳. حوزه‌های حجاز..... ۷۶
- ۴-۲-۲-۳. حوزه‌های شام..... ۷۷
- ۳-۳. مباحث در سده‌های دوم و سوم هجری..... ۷۷
- ۱-۳-۳. حوزه‌های عراق..... ۷۸
- ۲-۳-۳. حوزه‌های حجاز..... ۸۶
- ۳-۳-۳. حوزه‌های ایران..... ۸۹
- ۴-۳. مباحث در سده‌های چهارم تا ششم هجری..... ۹۲
- ۱-۴-۳. محافل امامیه..... ۹۲
- ۲-۴-۳. محافل حدیثی اهل سنت..... ۹۵
- ۳-۴-۳. محافل اصولیان شافعی..... ۱۰۰
- ۴-۴-۳. محافل اصولیان حنفی..... ۱۰۳
- ۵-۴-۳. دیگر محافل اصولی..... ۱۰۶
- ۶-۴-۳. رویکرد ادیبان به نقل به معنا..... ۱۰۹
- ۵-۳. مباحث در سده‌های میانه و متأخر هجری..... ۱۱۱
- ۱-۵-۳. محافل امامیه..... ۱۱۱
- ۲-۵-۳. محافل اهل سنت..... ۱۲۰
- فصل ۴. تحقیق نظریات در عمل..... ۱۲۹
- ۱-۴. علل و انگیزه‌های نقل به معنا..... ۱۳۱
- ۲-۴. نگرانی‌های نقل به معنا..... ۱۳۵
- ۳-۴. گونه‌شناسی نظریه‌ها بر اساس خاستگاه..... ۱۴۲

بخش دوم: تبیین ترجمه‌شناختی نقل به معنا.....	۱۴۷
فصل ۵. نقل به معنا به مثابه ترجمه.....	۱۴۹
۱-۵. نقل به معنا و ترجمه درون زبانی.....	۱۴۹
۲-۵. دستاوردهایی دیگر در نظریه ترجمه.....	۱۵۱
فصل ۶. نظریه و عمل نقل به معنا.....	۱۵۵
فصل ۷. ویژگی‌های زبان متون مقدس.....	۱۶۱
۱-۷. چالش همگانی بودن و فرهنگی بودن.....	۱۶۱
۲-۷. چالش متشابهات و چندمعنایی.....	۱۶۳
۳-۷. چالش روزمرگی و متمایز بودن.....	۱۶۵
۴-۷. لفظ اصلی به مثابه حقیقت.....	۱۶۷
فصل ۸. سنت‌های معادل‌یابی و نقل حدیث.....	۱۶۹
۱-۸. الگوهای ساده.....	۱۷۰
۲-۸. الگوهای ترکیبی.....	۱۷۷
بخش سوم: مسائل هم‌ارزی در سطح واژه.....	۱۸۳
فصل ۹. هم‌ارزی و روابط صرفی.....	۱۸۷
۱-۹. گشتار اسمی - اسمی.....	۱۸۷
۱-۱-۹. گشتار هم‌ریشه‌های مترادف.....	۱۸۷
۱-۱-۱-۹. گشتار میان مصادر.....	۱۸۷
۲-۱-۱-۹. گشتار میان صفات مشتق.....	۱۹۱
۳-۱-۱-۹. نقش اسم‌های جامد در گشتار.....	۱۹۲
۲-۱-۹. گشتار مفرد/جمع و جمع/جمع.....	۱۹۴
۳-۱-۹. گشتار مصدر و وصف.....	۱۹۶
۲-۹. گشتار فعلی - فعلی.....	۱۹۸

- ۱۹۸..... ۱-۲-۹. گشتار مفرد و جمع
- ۲۰۰..... ۲-۲-۹. گشتار فَعْل و يَفْعَل
- ۲۰۱..... ۳-۲-۹. گشتار با رکن ثلاثی مزید
- ۲۰۴..... ۳-۹. گشتار اسمی - فعلی
- ۲۰۴..... ۱-۳-۹. گشتار مصدر و فعل
- ۲۰۶..... ۲-۳-۹. گشتار فعل و وصف
- ۲۰۹..... فصل ۱۰. روابط معنایی بر پایه دامنه
- ۲۱۱..... ۱-۱۰. واژه‌های مترادف و نقل به معنا
- ۲۱۱..... ۱-۱-۱۰. نمونه‌های ستی ترادف در نقل به معنا
- ۲۱۶..... ۲-۱-۱۰. ترادف بیشینه
- ۲۲۲..... ۳-۱-۱۰. ترادف جالبی
- ۲۲۷..... ۴-۱-۱۰. نسبت والا و نازل در ترادف
- ۲۳۱..... ۵-۱-۱۰. نسبت تابو و کنایه در ترادف
- ۲۳۵..... ۶-۱-۱۰. ترادف به شرط انفراد
- ۲۳۷..... ۲-۱۰. شمول معنایی و نقل به معنا
- ۲۳۷..... ۱-۲-۱۰. بحث زمینه‌ای
- ۲۴۰..... ۲-۲-۱۰. شمول رده‌ای در اسماء
- ۲۴۳..... ۳-۲-۱۰. شمول مؤلفه‌ای در اسماء
- ۲۵۰..... ۴-۲-۱۰. شمول رده‌ای در افعال
- ۲۵۲..... ۵-۲-۱۰. شمول مؤلفه‌ای در افعال
- ۲۵۶..... ۶-۲-۱۰. شمول در حد ابهام
- ۲۵۷..... ۱-۶-۲-۱۰. در حیطه اسماء
- ۲۶۷..... ۲-۶-۲-۱۰. در حیطه افعال
- ۲۷۱..... ۳-۱۰. همپوشی معنایی و نقل به معنا
- ۲۷۲..... ۱-۳-۱۰. همپوشی معنایی در اسماء

۲۷۴.....	۲-۳-۱۰. همپوشی معنایی در افعال
۲۷۹.....	فصل ۱۱. روابط معنایی فراتر از دامنه
۲۸۰.....	۱-۱۱. رابطه جزء و کل
۲۸۰.....	۱-۱-۱۱. بحث زمینه‌ای
۲۸۲.....	۲-۱-۱۱. جزء و کل به معنای اخص
۲۸۵.....	۳-۱-۱۱. رابطه تکه- توده
۲۸۸.....	۴-۱-۱۱. رابطه عضو- مجموعه
۲۹۰.....	۵-۱-۱۱. جزء و کل همنام در نقل به معنا
۲۹۲.....	۲-۱۱. رابطه مجاورت
۲۹۳.....	۱-۲-۱۱. تلازم دو سویه
۲۹۵.....	۲-۲-۱۱. تلازم یک سویه
۳۰۳.....	۳-۲-۱۱. تلازم
۳۰۴.....	۱-۳-۲-۱۱. تلازم غالب دو سویه
۳۰۷.....	۲-۳-۲-۱۱. تلازم غالب یک سویه
۳۱۱.....	۳-۳-۲-۱۱. تلازم محدود
۳۱۳.....	۴-۳-۲-۱۱. تلازم در ترکیب و شرایط خاص
۳۱۵.....	۳-۱۱. رابطه مشابهت
۳۱۵.....	۱-۳-۱۱. بحث زمینه‌ای
۳۱۷.....	۲-۳-۱۱. مشابهت کلی و محدود
۳۱۹.....	۳-۳-۱۱. تشبیه عادی و مقلوب
۳۲۱.....	۴-۱۱. رابطه میان واژه‌های متباین
۳۲۱.....	۱-۴-۱۱. بحث زمینه‌ای
۳۲۴.....	۲-۴-۱۱. تباین تقابلی
۳۳۲.....	۳-۴-۱۱. تباین توزیعی
۳۳۵.....	۴-۴-۱۱. تباین نامربوط

فصل ۱۲. روابط نحوی در گشتار.....	۳۴۷
۱-۱۲. گشتار معرفه و نکره.....	۳۴۷
۲-۱۲. گشتار میان معرفه‌ها.....	۳۵۰
۱-۲-۱۲. گشتار میان حرف تعریف و اضافه.....	۳۵۰
۲-۲-۱۲. گشتار میان علم و اضافه.....	۳۵۵
۳-۱۲. وجود یا عدم اضافه.....	۳۵۸
فصل ۱۳. روابط تحقیقی - کاربردی.....	۳۶۳
۱-۱۳. گشتار در حوزه واژه قاموسی.....	۳۶۴
۲-۱۳. گشتار در حوزه اصطلاح.....	۳۶۷
۱-۲-۱۳. گشتار اصطلاح و لغت.....	۳۶۸
۲-۲-۱۳. گشتار میان دو اصطلاح مترعه.....	۳۷۰
۳-۲-۱۳. گشتار اصطلاحات و باورهای فرقه‌ای.....	۳۷۴
۳-۱۳. گشتار لغت و اسم خاص.....	۳۷۸
۴-۱۳. گشتار معنا و مصداق.....	۳۸۳
۵-۱۳. گشتار مرجع و ضمیر.....	۳۸۶
۱-۵-۱۳. اسم عام و ضمیر.....	۳۸۶
۲-۵-۱۳. اسم خاص و ضمیر.....	۳۹۰
۳-۵-۱۳. گشتار دو ضمیر.....	۳۹۴
۴-۵-۱۳. گشتار ذکر و حذف ضمیر.....	۳۹۶
فصل ۱۴. روابط تاریخی.....	۳۹۹
۱-۱۴. گشتار قدیم و جدید.....	۳۹۹
۱-۱-۱۴. بحث زمینه‌ای.....	۳۹۹
۲-۱-۱۴. گشتار میان عربی کهن و عربی کلاسیک.....	۴۰۰
۳-۱-۱۴. گشتار میان عربی قرآنی و عربی کلاسیک.....	۴۰۳
۴-۱-۱۴. گشتار میان کاربرد کهن و کاربرد کلاسیک.....	۴۰۵

۴۰۷.....	۲-۱۴. گشتار بر مبنای اشتقاق کبیر.....
۴۱۰.....	۳-۱۴. گویش‌ها و روابط معنایی.....
۴۱۹.....	بخش چهارم: مسائل هم‌ارزی در سطح جمله.....
۴۲۳.....	فصل ۱۵. گشتارهای نحوی - شکلی.....
۴۲۳.....	۱-۱۵. گشتار نحوی در روابط هم‌نشینی.....
۴۲۴.....	۲-۱۵. گشتار در ساخت کلی جمله.....
۴۲۷.....	۳-۱۵. گشتار میان صرف‌های مختلف فعل.....
۴۲۷.....	۱-۳-۱۵. گشتار میان معلوم و مجهول.....
۴۳۲.....	۲-۳-۱۵. تأویل به مصدر.....
۴۳۴.....	۴-۱۵. گشتار خبر و انشاء.....
۴۳۶.....	۵-۱۵. گشتار نحوی میان ترکیب‌های اسمی.....
۴۳۹.....	۶-۱۵. عملگرهای منطقی در جمله.....
۴۳۹.....	۱-۶-۱۵. فرم‌های مربوط به شرط.....
۴۴۳.....	۲-۶-۱۵. فرم‌های مربوط به حصر.....
۴۴۵.....	۳-۶-۱۵. فرم‌های مربوط به سور.....
۴۵۰.....	۴-۶-۱۵. فرم‌های مربوط به وجه.....
۴۵۵.....	فصل ۱۶. گشتارهای معنایی خاص.....
۴۵۵.....	۱-۱۶. گشتار بر اساس روابط معنایی.....
۴۵۶.....	۱-۱-۱۶. فرم نفی در نفی.....
۴۵۸.....	۲-۱-۱۶. رابطه شمول.....
۴۶۵.....	۳-۱-۱۶. رابطه مجاورت و مشابهت.....
۴۷۰.....	۴-۱-۱۶. تعلیق معنا در تباین.....
۴۷۱.....	۵-۱-۱۶. گشتار بر مبنای استلزام.....
۴۷۵.....	۶-۱-۱۶. گشتار بر مبنای تداعی.....

۴۷۷.....	۲-۱۶. گشتار لفظ بسیط و لفظ مرکب.....
۴۷۷.....	۱-۲-۱۶. فعل ساده و فعل ترکیبی.....
۴۸۱.....	۲-۲-۱۶. شرح لفظ به مثابه نقل به معنا.....
۴۸۱.....	۱-۲-۲-۱۶. بحث زمینه‌ای.....
۴۸۲.....	۲-۲-۲-۱۶. ریشه مشترک در الفاظ شارح و مشروح.....
۴۸۴.....	۳-۲-۲-۱۶. مجاورت معنایی در یک مؤلفه.....
۴۸۸.....	۴-۲-۲-۱۶. توضیح لغوی به مثابه نقل به معنا.....
۴۹۱.....	۵-۲-۲-۱۶. گشتار تحقیقی به مثابه نقل به معنا.....
۴۹۲.....	۱-۵-۲-۲-۱۶. درک عرفی و گشتار تحقیقی.....
۴۹۴.....	۲-۵-۲-۲-۱۶. گشتار تحقیقی، تاریخ و فرهنگ.....
۴۹۷.....	۳-۵-۲-۲-۱۶. چالش اندازه‌گیری و قیمت‌گذاری.....
۵۰۱.....	۴-۵-۲-۲-۱۶. گشتار تحقیقی و باورهای دینی.....
۵۰۴.....	۶-۲-۲-۱۶. تفسیر تأویلی به مثابه نقل به معنا.....
۵۰۷.....	فصل ۱۷. گشتارهای نشانه شناختی.....
۵۰۸.....	۱-۱۷. نقل به معنا و جایگاه ناقل در روایت.....
۵۱۶.....	۲-۱۷. گشتار میان بافت و اصل کلام.....
۵۲۱.....	۳-۱۷. گشتار در الگوی تخیل و صورتبندی آن.....
۵۳۱.....	منابع و مأخذ.....
۵۷۷.....	نمایه.....

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ وَ سُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ
(قرآن کریم. سوره مبارکه النمل. آیه شریفه ۱۵)

سخن ناشر

فلسفه وجودی دانشگاه امام صادق علیه السلام که از سوی ریاست دانشگاه به کرات مورد توجه قرار گرفته، تربیت نیروی انسانی ای متعهد، باتقوا و کارآمد در عرصه عمل و نظر است تا از این طریق دانشگاه بتواند نقش اساسی خود را در سطح راهبردی به انجام رساند. از این حیث «تربیت» را می توان مقوله ای محوری یاد نمود که وظایف و کارویژه های دانشگاه، در چارچوب آن معنا می یابد؛ زیرا که «علم» بدون «تزکیه» بیش از آنکه ابزاری در مسیر تعالی و اصلاح امور جامعه باشد، عاملی مشکل ساز خواهد بود که سازمان و هویت جامعه را متأثر و دگرگون می سازد. از سوی دیگر «سیاست ها» تابع اصول و مبادی علمی هستند و نمی توان منکر این تجربه تاریخی شد که استواری و کارآمدی سیاست ها در گرو انجام پژوهش های علمی و بهره مندی از نتایج آنهاست. از این منظر پیشگامان عرصه علم و پژوهش، راهبران اصلی جریان های فکری و اجرایی به حساب می آیند و نمی توان آینده درخشانی را بدون توانایی های علمی - پژوهشی رقم زد و سخن از «مرجعیت علمی» در واقع پاسخ گویی به این نیاز بنیادین است.

دانشگاه امام صادق علیه السلام در واقع یک الگوی عملی برای تحقق ایده دانشگاه اسلامی در شرایط جهان معاصر است. الگویی که هم اکنون ثمرات نیکوی آن در فضای ملی و بین‌المللی قابل مشاهده است. طبعاً آنچه حاصل آمده محصول نیت خالصانه و جهاد علمی مستمر مجموعه بنیان‌گذاران و دانش‌آموختگان این نهاد است که امید می‌رود با اتکاء به تأییدات الهی و تلاش همه‌جانبه اساتید، دانشجویان و مدیران دانشگاه، بتواند به مرجعی تمام عیار در گستره جهانی تبدیل گردد.

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام با توجه به شرایط، امکانات و نیازمندی جامعه در مقطع کنونی با طرحی جامع نسبت به معرفی دستاوردهای پژوهشی دانشگاه، ارزیابی سازمانی - کارکردی آن‌ها و بالاخره تحلیل شرایط آتی اقدام نموده که نتایج این پژوهش‌ها در قالب کتاب، گزارش، نشریات علمی و... تقدیم علاقه‌مندان می‌گردد. هدف از این اقدام - ضمن قدردانی از تلاش خالصانه تمام کسانی که با آرمان و اندیشه‌ای بزرگ و ادعایی اندک در این راه گام نهادند - درک کاستی‌ها و اصلاح آنها است تا از این طریق زمینه پرورش نسل جوان و علاقه‌مند به طی این طریق نیز فراهم گردد؛ هدفی بزرگ که در نهایت مرجعیت مکتب علمی امام صادق علیه السلام را در گستره بین‌المللی به همراه خواهد داشت. (ان شاء الله)

والله الحمد

معاونت پژوهشی دانشگاه

مقدمه

دانش فقه‌الحديث، به عنوان حوزه‌ای از علوم دینی که متصدی فهم احادیث و مسائل مربوط به آن است، با وجود اهتمام عالمان اسلامی از اصناف مختلف، شامل محدثان و فقیهان و متکلمان در طی سده‌های متمادی، هنوز آن جایگاهی که شایسته آن است، به دست نیاورده است. شاید در طی سده‌های گذشته، کوشش‌های عالمان پاسخگوی بسیاری از نیازهای آن اعصار بوده باشد، ولی گستره نیازهای عصر حاضر از یک سو، و مواجهه با پرسش‌های فراوان برآمده از اندیشه‌ورزی‌های معاصر از سوی دیگر نیازمند آن است تا کوششی افزون در حوزه فهم احادیث صورت پذیرد. در میان مباحث فقه‌الحديث، یکی از حوزه‌هایی که می‌تواند از این حیث اهمیتی ویژه داشته باشد، حوزه نقل به معناست. نقل به معنا پدیده‌ای است که از همان عصر صحابه و تابعین رخ داده و تا اعصار متأخر و معاصر ادامه یافته است. نقل به معنا فارغ این که درباره مجاز بودنش چه اقوال و شروطی وجود دارد و فارغ از این که چقدر سودبخش یا آسیب‌رسان شمرده شود، پدیده‌ای است که در واقعیت دنیای حدیث و در مقام تحقق، در حد گسترده‌ای رخ داده است و می‌توان گفت تاریخ نقل به معنا منطبق با تاریخ کل حدیث است. همه در طول قرون می‌دانسته‌ایم و می‌دانیم که حجم وسیعی از احادیث ما به حسب معنا و نه رعایت لفظ از معصومین (علیهم‌السلام) نقل شده‌اند، ولی غالباً بحث‌ها درباره آن گذرا و

اندک است و حتی اگر مباحثی هم مختصراً شکل گرفته، مربوط به مناقشه در اصل جواز، یا مناقشه در شروط نقل به معناست و یافتن مباحثی در گونه‌شناسی نقل به معنا یا علاج نقل به معنا بسیار دشوار است.

حتی در میان معاصران، در میان کسانی که در حوزه فقه‌الحديث تحقیقات نظری و عملی داشته‌اند، توجه به نقل به معنا بسیار محدود دیده می‌شود؛ در شمار این اندک موارد می‌توان به کتاب *اصول و قواعد فقه‌الحديث*، از آقای محمد حسن ربانی (در ۱۳۸۳ش)، اشاره کرد که ذیل قاعده سوم از قواعد فقه‌الحديث با عنوان قاعده رجوع به منابع اولیه حديث، بحثی را با عنوان «اختلاف دو نسخه در یک حديث» و پرسش از این‌که چنین اختلافی از باب تعارض است یا خیر، گشوده و صفحاتی در باب نقل به معنا سخن گفته است (ص ۱۱۱ب). فراتر باید از کتاب *آسیب‌شناسی حديث*، از آقای عبدالهادی مسعودی (در ۱۳۹۲ش) یاد نمود که یک درس‌نامه در حوزه مطالعات حدیثی از منظر آسیب‌شناسی است و نویسنده در آن کتاب، در بخش آسیب‌های ماده پژوهش و در درس هفتم که عنوان «نقل به معنا و آهنگ سخن» دارد، نیمی از این فصل را گذاری بر مباحث نقل به معنا اختصاص داده است (ص ۹۵-۱۰۴). نگارنده اثر حاضر نیز در کتابی با عنوان فقه‌الحديث: با تکیه بر مسائل لفظ (در ۱۳۹۲ش)، در بخش سوم از کتاب با عنوان «تحریف و تصرفات متنی در حديث»، فصل ۱۳ را به نقل به معنا اختصاص داده و مروری گذرا بر مباحث نظری نقل به معنا و مواضع نقل به معنا داشته است. البته نگارنده همان زمان که به دنبال آماده‌سازی کتاب *فقه‌الحديث* بود، عملاً به این نتیجه رسیده بود که به سبب گستره بحث، امکان توسعه مبحث نقل به معنا در آن مجال نبود و لازم می‌آمد که به اثر مستقلی موکول گردد که اکنون تقدیم خوانندگان می‌شود.

به عنوان توضیحی از نظر جغرافیای بحث، باید یادآور شد که اثر حاضر، کوشش در جهت گونه‌شناسی نقل به معناست که به نظر می‌رسد بتواند پایه‌ای برای توسعه این حوزه از علوم حديث باشد؛ اما مباحث مربوط به علاج نقل به معنا شامل روال‌های تشخیص نقل به معنا و روش بازسازی متن اصلی از خلال نقل به معنا - با وجود آن‌که در قالب درس‌هایی از سوی نگارنده ارائه شده - اما باز به سبب گستردگی به فرصتی

دیگر احاله شده است. در مطالعه حاضر، مؤلف کوشیده است تا از برخی دستاوردهای دو حوزه معناشناسی و ترجمه‌شناسی در علم زبان‌شناسی و همین‌طور برخی از نکته‌سنجی‌های منطقیان و اصولیان استفاده کند و با الگوسازی و نشان دادن یک به یک الگوها در نمونه‌های واقعی از احادیث، گونه‌های نقل به معنا را در آشتی نظریه و عمل نشان دهد.

در متن کتاب، برای نشان دادن این الگوها از انبوهی احادیث برگزیده از کتب شیعه و اهل سنت استفاده شده است؛ با وجود آن‌که نگارنده طیفی از احادیث ذکر شده در کتاب را قابل نقد از حیث اعتبار می‌داند، ولی به عنوان مثالی برای نقل به معنا ضرورتی برای این سخت‌گیری وجود نداشته است؛ بر همین پایه، اساساً نقد حدیث از حیث صدور یا حجیت مسأله این کتاب نبود و نگارنده درباره درستی محتوای این احادیث موضع تأییدی ندارد، بلکه باور دارد که برخی از آنها در معرض تحریف، و برخی از آنها اساساً موضوع‌اند.

در بحث از گونه‌ها، گاه نمونه‌ها بسیار فراوان بودند که لازم بود از میان دهها مثال یافت شده، یک یا دو مورد انتخاب گردد و گاه روزها صرف وقت لازم بود تا نمونه‌ای برای یک‌گونه یافت شود. به همین سبب، در معرفی گونه‌های مختلف، طیف منابع مورد استناد نیز بسیار متنوع‌اند. گاه از برخی کتب نامشهور حدیث مانند اجزاء نمونه‌ای آمده است، ولی نگارنده همواره ترجیح بر آن داشته تا حد ممکن نمونه‌ها از متون معتبر نزد فریقین انتخاب شوند. حجم گسترده احادیث منقول از متون معتبر شیعه مانند کتب اربعه و اهل سنت مانند صحاح سته، خود وسیله‌ای است که می‌تواند ایجاد نقل به معنای انجام گرفته در کتب حدیثی فریقین را نشان دهد. اگر خوانندگان در نقل برخی از احادیث با حجم انبوه منابع ذکر شده مواجه هستند، این کثرت منابع نه با هدف قلم‌فرسایی و حجم‌افزایی، بلکه با این هدف بوده است که بتواند به خواننده یک برآورد نسبی درباره عملکرد محدثان و تدوین‌گران حدیث ارائه دهد. این کثرت منابع، به‌خصوص در جایی بیشتر مورد تأکید بوده که حدیث از طریق صحابیان متعدد نقل شده و لازم بوده است عملکرد صحابیان نیز با یکدیگر سنجیده شود.

به هنگام بحث از حالت‌های دوگانه یا چندگانه در روایت یک حدیث، یا همه

آنچه در اختیار داریم نقل به معناست و اصل لفظ از دست رفته است، یا یکی از حالت‌ها اصل و بقیه نقل به معناست. در متن حاضر، از آنجا که هدف‌گونه‌شناسی است، رویکردی کاملاً خنثی به این مسأله وجود دارد و هرگز داوری صورت نمی‌گیرد که کدام یک از دو یا چند حالت اصل هستند. تشخیص اصل از فرع در مواردی که اصل باقی مانده است، و بازسازی اصل از خلال نقل به معنای موجود، چنان‌که در سطور پیش گفته شد، خود موضوع اثری مستقل است که ان‌شاءالله به‌زودی تقدیم خوانندگان خواهد شد. از جمله پژوهش‌هایی که برای آینده دورتر پیش‌بینی می‌شود این است که دانش ما در مطالعه نقل به معنا به حدی برسد که بتوانیم با تحلیل داده‌ها نشان دهیم راویان کدام بوم، کدام فرقه و حتی کدام شخص به نقل به معنا و به کدام‌گونه از نقل به معنا متمایل بوده‌اند. اگر این نقطه قابل دسترسی باشد، با ترکیب این ابزار تحلیل و ابزارهای سندپژوهی می‌توان به‌گونه‌های جدیدی از نقد سندی دست یافت که فراتر از جرح و تعدیل سنتی، بتوان شیوه نقل به معنای راویان یا به عکس، درباره شیوه پیروی آنان از لفظ را در نقد وارد ساخت و از آن در جهت بهره‌گیری محتوایی از حدیث سود برد. به نظر می‌رسد می‌توان یک دانش توسعه یافته نقل به معنا را پیش‌بینی کرد و دستمایه همه این گامها، همین گونه‌شناسی است. امیدوارم جامعه حدیث‌پژوهان این اثر ناقابل را به دیده قبول بنگرند و با تحقیقات خود، زمینه وارد شدن در مراحل پسین و توسعه دانش نقل به معنا را فراهم سازند.

همین جا شایسته است از دوست عزیزم جناب آقای مرتضی سلمان نژاد که مشوق بنده در تدوین این اثر و پیگیر در مسیر انتشار آن بودند، تقدیر و تشکر نمایم.